

Anna Prokopiak-Lewandowska*
Toruń

Działalność Wandy Szuman na rzecz osób niewidomych – wybrane aspekty

Wprowadzenie

Wanda Szuman była pedagogiem, psychologiem, działaczką społeczną i oświatową. Jej niezwykle długie i jakże bogate życie wypełnione było pracą na rzecz drugiego człowieka. Pracowała niezwykle aktywnie w różnorodnych organizacjach społecznych, pedagogicznych i oświatowych. Praca społeczna i pedagogiczna była jej pasją. Analizując kierunki działalności Wandy Szuman można wyróżnić kilka wiodących nurtów. Wśród nich trzy należy uznać za te, które ukształtowały jej oblicze jako pedagoga. Dzięki nim zaistniała w teorii i w praktyce, zapisując kartę w historii polskiej pedagogiki. Pierwsza z nich zaliczająca się do obszaru pedagogiki opiekuńczej to problematyka dziecka osieroconego. Tej tematyce Wanda Szuman poświęciła początkowe lata swojej działalności naukowej, przyczyniając się niewątpliwie do rozwoju subdyscypliny pedagogiki, jaką jest pedagogika opiekuńcza. Dwa kolejne wiodące kierunki zainteresowań Wandy Szuman zaliczają się do obszaru innej z subdyscyplin pedagogiki, tj. pedagogiki specjalnej. Należą do nich problematyka dziecka niewidomego oraz zapoczątkowana przez Wandę Szuman terapia przez twórczość. Na rzecz tych dziedzin pracowała niezwykle intensywnie od momentu przejścia na emeryturę, wnosząc niebывały wkład w ich rozwój. Niniejszy artykuł poświęcony jest jednej z nich, mianowicie działalności Wandy Szuman na rzecz osób niewidomych.

---

* Anna Prokopiak-Lewandowska – w latach 2000–2006 studiowała historię i pedagogikę na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Laureatka I nagrody Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w konkursie na najlepsze prace naukowe i badawcze regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej za lata 2004–2005 za pracę magisterską.

1. Początki działalności Wandy Szuman na rzecz osób niewidomych

Wanda Szuman poświęciła pracy badawczej i społecznej z ludźmi niewidomymi znaczną część swojego życia. Działalność na rzecz osób niewidomych rozpoczęła w latach 50., a więc w okresie, gdy była już na emeryturze. Mimo podeszłego wieku nie zmniejszyła tempa aktywności podejmując w tym zakresie szereg działań i inicjatyw. Warto zastanowić się, co spowodowało, iż cała działalność wychowawcza i organizacyjna Wandy Szuman znalazła się w tym okresie u progu świata ludzi ociemniałych?

Wiele osób znających osobiście badaczkę dowodzi, iż pragnienie pracy na rzecz osób niewidomych pojawiło się w jej świadomości znacznie wcześniej, bo jeszcze w okresie gdy była dzieckiem. Lech Ścibor-Rylski w artykule *Obudzeni z letargu* przytacza następujące słowa Wandy Szuman: „Gdy miałam osiem lat, w jakiejś książce przeczytałam o dziewczynce, która w Hiszpanii była przewodnikiem niewidomego. Wtedy postanowiłam sobie, że będę takim przewodnikiem”. Profesor Czesław Kosakowski, autor licznych artykułów o Wandzie Szuman, wspominał jeszcze inny moment wyłaniający się z jego rozmów z badaczką. Według jego słów, wielokrotnie wracała do zapamiętanego z dzieciństwa obrazu nieznanego malarza „przewodnik ślepeca”. Postanowienie z dzieciństwa przeniosła przez długie i pracowite życie, i zrealizowała w pełnym wymiarze, stając się w dosłownym sensie przewodnikiem ludzi niewidomych¹.

Niewątpliwie równie silnym bodźcem do pracy z dziećmi niewidomymi, o czym wspominała sama Wanda Szuman stały się dzieje amerykańskiej głuchociemnej pisarki Helen Keller. „Być może, w jakimś aspekcie często osobistym, pozwał mnie przykład Helen Keller, wspaniałej kobiety i ociemniałej pisarki, która całym życiem działała dla tego upośledzonego świata i uczyniła go bliskim szlachetnych dążeń człowieka” – wspominała². Kolejnym bodźcem, który wpłynął na zajęcie się działalnością na rzecz osób niewidomych, była ich ówczesna sytuacja społeczna. Wanda Szuman jako doskonały pedagog i obserwator dostrzegła szereg palących problemów, z którymi postanowiła się zmierzyć.

W Polsce nie było wówczas ewidencji dzieci niewidomych, nie istniał również prawny obowiązek posyłania ich do szkół. Wynikało to m.in. z faktu, że ilość dzieci niewidomych nie była ogółem wzięwszy tak liczna – około półtora tysiąca na całą Polskę (przypadało więc po kilkoro niewidomych dzieci na powiat). Ale właśnie ze względu na ten fakt Wanda Szuman uważała kwestię poradnictwa dla rodziców tych dzie-

¹ Cz. Kosakowski, *Wkład Wandy Szuman do teorii i praktyki pedagogiki*, w: *Wanda Szuman. Historia jednego życia*, praca zbiorowa pod red. Cz. Łapicza, Toruń 1996, s. 25; Centrum Kształcenia Ustawicznego (dalej: CKU), Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. I/22, Materiały Biograficzne, Artykuł L. Ścibora-Rylskiego, *Obudzeni z letargu*, Królowa Apostołów 1983, nr 7–8.

² W. Szuman tłumaczyła *Historię mojego życia* – H. Keller. Książka ta doczekała się ponad 60 wydań; CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. II/45, Materiały różne; C. Iwaniżewska, *Pamięci Wandy Szuman*, Wychowanie na co dzień 1995, nr 4–5, s. 44.

ci za szczególnie potrzebną³. Podejmowała więc liczne wysiłki w kierunku zmiany tej niekorzystnej sytuacji, interweniując między innymi w Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej w Warszawie. W wystosowanym przez siebie piśmie apelowała m.in. o wydania urzędowego rozporządzenia o obowiązku zbierania stałej ewidencji dzieci niewidomych oraz o obowiązku podawania do Wojewódzkich Wydziałów Zdrowia przez lekarzy okulistów, obsługę szpitali i ośrodków zdrowia wszystkich znanych im adresów dzieci niewidomych. Wsunęła ponadto postulaty szkolenia pielęgniarek i salowych w zakresie pracy z dziećmi niewidomymi oraz powołania specjalnych placówek leczniczych dla dzieci niewidomych obciążonych dodatkowymi kalectwami⁴. Apel o podobnej treści wystosowała także w liście do Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie z 29 IV 1959 r. Wsunęła w nim dodatkowo postulat obowiązkowej nauki szkolnej dla dzieci niewidomych⁵.

Szereg ważnych problemów poruszyła Wanda Szuman w liście do Zarządu Głównego Związku Niewidomych – Ośrodek Tyflogiczny z 19 X 1958 r. Zauważyła w nim, iż powinno powstać w Polsce specjalne Towarzystwo Opieki nad Dziećmi Niewidomymi. Zauważyła ponadto, iż celowe byłoby przeznaczenie jednego sanatorium w Polsce, w którym leczono by dzieci niewidome, i w którym personel byłby specjalnie zaznajomiony ze sposobami nie tylko leczenia ale i wychowania dzieci niewidomych. Wpłynęłoby to według niej na zastopowanie procesu zacofania, jakiemu ulegają dzieci w trakcie pobytu w sanatoriach. Do wspomnianego listu Wanda Szuman dołączyła także projekt „Wskazówek dla rodziców dzieci niewidomych”, zabiegając o wydrukowanie i bezpłatne rozesłanie tych informacji przez Wydział Oświaty Sanitarnej Ministerstwa Zdrowia do lekarzy okulistów, do szpitali, sanatorium i żłobków, w których znajdowały się dzieci niewidome, a także do rodziców dzieci niewidomych⁶.

2. Praca w Poradni dla Rodziców Dzieci Niewidomych i Niedowidzących w Bydgoszczy

Jednym ze znaczących aspektów działalności Wandy Szuman była jej praca w zorganizowanej z jej inicjatywy w roku 1959 pierwszej w Polsce Poradni dla Ro-

³ A. Wałęga, *Wanda Szuman (1890–1994) – zarys życia i działalności pedagogicznej*, Biuletyn Historii Wychowania 2003, nr 1–2, s. 30.

⁴ A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman (1890–1994)*, Toruń 2005, s. 85–86.

⁵ Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (dalej: BG UMK) – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2364/III, Krajowa korespondencja Wandy Szuman, List W. Szuman do Instytutu Matki i Dziecka w Warszawie z 29 IV 1959 r., k. 40–41.

⁶ Postulaty o podobnej treści zawarła Wanda Szuman w liście skierowanym w 1960 r. do Instytutu Gruźlicy w Warszawie; BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2322/III, Opracowania i notatki Wandy Szuman o niewidomych, Pismo W. Szuman do Instytutu Gruźlicy w Warszawie z 29 X 1960 r., k. 29; sygn. 2330/III, Poradnictwo dla rodziców dzieci niewidomych, Pismo W. Szuman do Zarządu Głównego Związku Niewidomych Ośrodek Tyflogiczny z dnia 19 X 1958 r., k. 46–47.

dziców Dzieci Niewidomych i Niedowidzących. Poradnia ta powstała przy Zakładzie dla Dzieci Niewidomych w Bydgoszczy przy ul. Krasieńskiego 10. Przeznaczona była głównie dla rodziców i opiekunów dzieci małych, od niemowlęctwa począwszy. Służyła też rodzicom w sprawach dzieci w wieku szkolnym, nie mogącym z racji dodatkowych kalectw uczyć się w zakładach dla niewidomych. W wyjątkowych przypadkach przyjmowała także świeżo ociemniałe dorosłe osoby. Biuro poradni czynne było 3 razy w miesiącu przez 1–2 dni. Do głównych aktywności poradni należało przysyłanie rodzicom dzieci niewidomych bezpłatnych ulotek ze wskazówkami wychowawczymi, wskazywanie odpowiedniej literatury, a także utrzymywanie z rodziną pisemnego bądź osobistego kontaktu. Poradnia miała także za zadanie wskazywać rodzicom, jakie powinni stosować metody wychowania i obchodzenia się z dziećmi niewidomymi⁷.

Jak wynika z zachowanych materiałów, początkowo Wanda Szuman planowała utworzenie tego typu poradni w Toruniu, a nie w Bydgoszczy. W swoim liście do Centralnej Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego w Toruniu z dnia 10 lipca 1958 r. pisała następująco:

Zgłaszam projekt utworzenia przy Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego w Toruniu poradni dla rodziców dzieci niewidomych. Poradnictwo takie istnieje w większości krajów europejskich i w niektórych krajach pozaeuropejskich między innymi w Stanach Zjednoczonych, Indiach i Japonii. W Polsce nie przeprowadzono dotąd żadnej akcji w tym kierunku. Poradnia w Toruniu byłaby więc placówką eksperymentalną. Trzeba by jej pracę powiązać z najbliższym zakładem dla niewidomych dzieci, to jest ze szkołą w Bydgoszczy. [...] Celowość zakładania takiej poradni w Toruniu może budzić wątpliwości, że w Toruniu nie ma zakładu dla niewidomych, brak więc na miejscu współpracy z wychowawcami i nauczycielami dzieci niewidomych i odpowiednim materiałem pokazowym. Faktem przemawiającym za utworzeniem takiej właśnie poradni eksperymentalnej w Toruniu jest ta okoliczność, że ja przeprowadzałam w zakładach dla niewidomych specjalne obserwacje dotyczące potrzeb poradnictwa dla rodziców tychże dzieci, że zebrałam sporo zagranicznych wydawnictw na ten temat i że opracowuję ulotki z książeczką o tym przedmiocie. Sprawę poradnictwa dla rodziców dzieci niewidomych omawiałam już w Departamencie Szkolnictwa Specjalnego, w Ministerstwie Oświaty i w Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, w Dyrekcji Szkoły dla Niewidomych w Bydgoszczy, w Studium Szkolnictwa Specjalnego w Warszawie, w Wydziale Oświaty Sanitarnej w Ministerstwie Zdrowia, uzyskując wszędzie aprobatę tego projektu. Sądzę, że utworzenie pierwszej w Polsce takiej poradni w Toruniu, względnie wspólnie z Po-

---

⁷ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2322/III, Opracowania i notatki Wandy Szuman o niewidomych, k. 120; sygn. 2323/III, Notatki Wandy Szuman dotyczące niewidomych, Apel do nauczycielstwa, k. 3; sygn. 2330/III, Poradnictwo dla rodziców dzieci niewidomych, Pismo Naczelnika Działu Szkolnictwa Specjalnego i Opieki nad Dzieckiem z dnia 19 I 1959 r., k. 1.

radnią Zdrowia Psychicznego w Bydgoszczy, przyczyniłoby się do łatwiejszej i szybszej realizacji tego programu w obrębie całego kraju⁸.

W rezultacie poradnia została utworzona jednak w Bydgoszczy. Wanda Szuman przez szereg lat pełniła w poradni funkcję psychologa. Już w 1958 r. po uzyskaniu zgody Kuratorium Oświaty powstał przy jej udziale szczegółowy program pracy poradni dla rodziców dzieci niewidomych, obejmujący następujące punkty:

- propagandę poradnictwa;
- gromadzenie ewidencji dzieci niewidomych, począwszy od niemowląt;
- dostarczanie instrukcji rodzicom dzieci niewidomych oraz zainteresowanym tym problemem organom urzędowym i społecznym;
- udzielanie bezpośrednio wskazówek rodzicom dzieci niewidomych w siedzibie poradni w soboty po pierwszym i piętnastym każdego miesiąca w godzinach od 10 do 14;
- wyjazdy w teren w specjalnie ważnych i ciężkich przypadkach;
- przysyłanie opiekunom dzieci niewidomych specjalnych ulotek ze wskazówkami i utrzymywanie z nimi stałego kontaktu doradczego⁹.

W akcję propagowania działalności poradni włączyła się Wanda Szuman niezwykle czynnie przez szereg lat. O jej zaangażowaniu świadczy chociażby protokołów z zebrania w sprawie organizacji poradni dla rodziców. Podczas tego zebrania Wanda Szuman naświetliła kierunek poradnictwa dla rodziców dzieci niewidomych. Uważała, że niezbędne jest rozwinięcie szerokiej akcji propagandowej poprzez radio, prasę, różnorakie broszury wysyłane do służby zdrowia, lecznic okulistycznych, związków niewidomych oraz placówek oświatowych na terenach, z których rekrutują się przebywające w bydgoskim ośrodku dzieci. Napisała także instrukcję ze wskazówkami dla rodziców, jak mają postępować z dziećmi niewidomymi, której treść była dyskutowana na wspomnianym zebraniu¹⁰.

3. Udział w pracach propagandowych dotyczących niewidomych i niedowidzących w powiązaniu z Międzynarodowym Rokiem Walki ze Ślepotą

Wiele prac propagandowych dotyczących niewidomych i niedowidzących wykonała Wanda Szuman w roku 1962, tj. roku ogłoszonym przez Światową Federację Zdrowia Międzynarodowym Rokiem Walki ze Ślepotą. Uczestniczyła m.in.

⁸ A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 84–85.

⁹ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2330/III, Poradnictwo dla rodziców dzieci niewidomych, Program pracy Poradni dla rodziców dzieci niewidomych, k. 3; patrz także: A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 83.

¹⁰ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2330/III, Poradnictwo dla rodziców dzieci niewidomych, Protokół z zebrania w sprawie organizacji poradni dla rodziców z 24 XI 1958 r., k. 11; patrz także: A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 83.

w zebraniu organizacyjnym Komitetu Walki ze Ślepotą w Bydgoszczy, w zjeździe Sekcji ZNP Nauczycieli Szkół dla Niewidomych (26 VI 1962 r.), w zjeździe Sekcji ZNP Nauczycieli Szkół dla Niedowidzących w Warszawie (10 XII 1962 r.), w zjazdach Towarzystwa Psychologicznego oraz Towarzystwa Psychologów Klinicznych w Poznaniu (28–30 X 1962 r.). Ponadto wygłosiła szereg referatów o zagadnieniach walki ze ślepotą i jej następstwach. Referaty te wygłosiła w następujących instytucjach: w Towarzystwie Psychologicznym w Toruniu, w Towarzystwie Okulistycznym w Poznaniu i w Warszawie, w Towarzystwie Lekarskim w Poznaniu, w Państwowych Liceach Pedagogicznych w Bydgoszczy, Grudziądzu, Toruniu, Włocławku i Wymyślinie, w Studium dla Wychowawczyń Przedszkoli w Toruniu, na Konferencjach dla Instruktorów Szkół Wiejskich w Toruniu, w Polskim Związku Niewidomych w Krakowie i we Wrocławiu, w Szkole dla Niewidomych we Wrocławiu¹¹.

W roku tym przygotowała także podręczną wystawę prac dzieci niewidomych i prac osób niewidomych oraz współdziałała w redagowaniu trzech audycji radiowych w Bydgoszczy. Napisała ponadto kilkanaście artykułów o niewidomych do kilku czasopism w tym m.in. do „Głosu Nauczycielskiego”, „Kliniki Ocznej”, „Weterana Walki i Pracy”, „Chłopskiej Drogi”, „Gazety Toruńskiej” oraz „Pochodni”. Poczyła także starania w Ministerstwie Oświaty o wprowadzenie wykładów o sprawie niewidomych i niedowidzących do wszystkich zakładów kształcenia nauczycieli¹². Przedłożyła ponadto Polskiemu Towarzystwu Walki z Kalectwem projekt przygotowania kilku kompletów do nauki dzieci niewidomych oraz prac wykonywanych przez niewidomych¹³.

Znamienny był także apel, który Wanda Szuman wystosowała do nauczycielstwa w związku z Międzynarodowym Rokiem Walki ze Ślepotą. Badaczka apelowała do nauczycieli o włączenie się do tej akcji: „Współpraca nauczycieli może być bardzo przydatna tak pod względem zmniejszania się ilości jednostek niewidomych i niedowidzących jak i odnośnie osłabienia skutków zupełnego czy częściowego braku wzroku. Ważne jest zapobieganie chorobom oczu przez dbałość o porządek i higienę w szkole”.

¹¹ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2325/III, Wypowiedzi niewidomych i o niewidomych, Sprawozdanie W. Szuman z 22 II 1963 r. o pracach propagandowych dotyczących niewidomych i niedowidzących w powiązaniu z Międzynarodowym Rokiem Walki ze Ślepotą, k. 118–119; CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. II/14, Sprawozdanie Wandy Szuman z prac propagandowych dotyczących niewidomych i niedowidzących w związku z Międzynarodowym Rokiem Walki ze Ślepotą.

¹² BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2325/III, Wypowiedzi niewidomych i o niewidomych, Sprawozdanie W. Szuman z 22 II 1963 r. o pracach propagandowych..., k. 118–119; CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. I/21, Praca dyplomowa Marii Zięciny-Banek, *O Wandzie Szuman – Osobie i dziele*.

¹³ CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. IV/21, Korespondencja służbowa, Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem do Wandy Szuman, List W. Szuman do Polskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem z 28 III 1962 r.

Wanda Szuman wymieniła w niniejszym apelu obszary, w których pomoc nauczycieli była niezbędna. I tak np.:

- czujność nad dziećmi z wadami wzroku i chorobami oczu;
- dbanie o porządek i higienę w szkole, w tym odpowiednie oświetlenie sal szkolnych, dostęp do bieżącej wody;
- zwracanie uwagi na postawę uczniów przy czytaniu;
- stałe przypominanie dzieciom o nie zbliżaniu się do niewypałów¹⁴;
- współpraca nauczycielstwa przy ustalaniu ewidencji dzieci niewidomych i niedowidzących;
- zgłaszanie adresów dzieci niewidomych do Poradni dla Rodziców Dzieci Niewidomych w Bydgoszczy;
- informowanie rodziców dzieci niewidomych o możliwości umieszczenia ich dzieci w specjalnych zakładach dla dzieci niewidomych;
- otaczanie specjalną troską dzieci niedowidzących uczących się w zwykłych szkołach;
- tworzenie przez nauczycieli dokształcających kursów dla niewidomych dorosłych;
- wywieranie wpływu na właściwe ustosunkowanie się dzieci, a także dorosłych, do niewidomych np. zachęcanie harcerzy i członków Czerwonego Krzyża do otaczania przyjaźnią osób niewidomych¹⁵.

4. Współpraca Wandy Szuman z Polskim Związkiem Niewidomych

W pracy na rzecz osób niewidomych Wanda Szuman współpracowała ponadto przez szereg lat z Polskim Związkiem Niewidomych. W uznaniu wkładu jej pracy Zarząd Główny Polskiego Związku Niewidomych uhonorował ją złotą odznaką Zasłużonej dla Niewidomych¹⁶. Polski Związek Niewidomych powstał w 1951 r. i był pierwszym ogólnokrajowym formalnym związkiem dla osób niewidomych. Nie zajmował się on sprawami dzieci i przyjmował w poczet swoich członków osoby niewidome powyżej szesnastego roku życia. Wanda Szuman aktywnie działała w sekcji kulturalno-oświatowej tego związku w okręgu bydgoskim¹⁷.

¹⁴ Należy zauważyć, iż W. Szuman zajmowała się problematyką dzieci niewidomych w latach powojennych, a więc w okresie kiedy znajdowanie niewypałów, porzuconych granatów itp. było zjawiskiem bardzo częstym. W zakładach dla niewidomych znajdowało się około 10 dzieci, które utraciły wzrok właśnie na skutek zabaw z niewypałami. Stąd tak liczne apele w tym względzie i tak częste zwracanie uwagi W. Szuman na ten problem; patrz: BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2323/III, Notatki Wandy Szuman dotyczące niewidomych, Apel do nauczycielstwa, k. 2.

¹⁵ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2323/III, Notatki Wandy Szuman dotyczące niewidomych, Apel do nauczycielstwa, k. 1.

¹⁶ CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. II/45, Materiały różne.

¹⁷ Sprawami dzieci zajmowało się Ministerstwo Oświaty, a konkretnie istniejący przy nim Departament Opieki nad Dzieckiem, sprawami zaś ich rodziców Instytut Matki i Dziecka. Nic więc dziwnego, że w obliczu tej sytuacji W. Szuman zdecydowała się na starania o utworzenie swojej poradni. Również w wyniku jej osobistych zabiegów obniżono wiek dzieci przyjmowanych do

Z jej inicjatywy w dniu 5 VIII 1960 r. odbyło się zebranie Zarządu Okręgu w Bydgoszczy, na którym omówiono zorganizowanie na terenie okręgu bydgoskiego wystaw dotyczących życia i pracy ludzi niewidomych. Postanowiono wykorzystać okna wystawowe Okręgu Polskiego Związku Niewidomych w Bydgoszczy, filii Spółdzielni Ociemniałych „Gryf” w Toruniu, Grudziądzu, Włocławku, jak również Międzynarodowego Domu Książki i Prasy. Na październik tego roku, z inicjatywy Wandy Szuman zaplanowano zorganizować wystawę niewidomych pracujących przy wyrabianiu zabawek z drewna. Współpraca Wandy Szuman polegała ponadto na przysyłaniu do Polskiego Związku Niewidomych cennych informacji i materiałów dotyczących osób pozbawionych wzroku. Wymienić warto chociażby przesłane przez nią referaty z konferencji nauczycieli Szkół Specjalnych w sprawie usamodzielnienia uczniów niewidomych, która to konferencja odbyła się bez udziału Związku¹⁸.

Wanda Szuman uważana była w Polskim Związku Niewidomych za jednego z lepszych specjalistów w dziedzinie tyflogologii. Świadczy o tym chociażby fakt, iż proszono ją o ocenę dla Polskiego Związku Niewidomych wartości zagranicznych wydawnictw, pod kątem ich przydatności dla osób niewidomych i sensowności ich przekładu na język polski. W liście Biblioteki Centralnej Polskiego Związku Niewidomych do Wandy Szuman z dnia 24 II 1960 r. przeczytamy: „W związku z zamierzeniem biblioteki tłumaczenia z języków obcych niektórych prac z zakresu tyflogologii prosimy uprzejmie Szanowną Panią o wyrażenie opinii o książce Pierre Henri „Les Aveugles et la société”. Prosimy o możliwie wyczerpujące informacje o tej książce, ponieważ chcemy się zorientować czy warta jest ona przetłumaczenia w całości lub też tylko pewne jej rozdziały. Będziemy również bardzo wdzięczni Szanownej Pani za informacje o wszelkiego rodzaju innych wydawnictwach tyflogicznych”¹⁹. Na zlecenie Polskiego Związku Niewidomych Wanda Szuman przetłumaczyła kilka obcojęzycznych prac. W 1961 r. wykonała tłumaczenie książki Otto Meyera *Blindheit und technik – Niewidomy a technika*. Ponadto w 1963 r. napisała recenzję pracy *A Handbook of the house Teachers for the Blind* oraz książki *Blindness* – Carol Thomas²⁰.

Szczególne zasługi wniosła Wanda Szuman w działalność Koła Powiatowego Polskiego Związku Niewidomych w Toruniu. Wanda Szuman była patronką tego

Państwowego Zakładu Dzieci Niewidomych w Bydgoszczy; A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 86 i 88.

¹⁸ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, Protokół z posiedzenia aktywno-kulturalno-oświatowego Okręgu Polskiego Związku Niewidomych w Bydgoszczy odbytego w dniu 5 VIII 1960 r., k. 87; Pismo Polskiego Związku Niewidomych do W. Szuman z 10 XI 1961 r., k. 88.

¹⁹ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, List Biblioteki Centralnej Polskiego Związku Niewidomych do W. Szuman z dnia 24 II 1960 r., k. 84.

²⁰ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2364/III, Krajowa korespondencja Wandy Szuman, Umowa zlecenie zawarta pomiędzy PZN a W. Szuman w dniu 30 V 1961 r., k. 102; Umowa zlecenie zawarta pomiędzy PZN a W. Szuman w dniu 6 III 1963 r., k. 103; sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, Pismo Polskiego Związku Niewidomych do W. Szuman z 15 VIII 1962 r., k. 90.

Koła. Koło Polskiego Związku Niewidomych w Toruniu miało swoją siedzibą w biurze przy ulicy Dzierżyńskiego 16. Mieściła się tam biblioteka brajlowska, w której odbywały się kursy brajlowskie, rozgrywki szachistów oraz dwa razy w miesiącu imprezy świetlicowe. Ponadto organizowano recytacje, słuchano muzyki oraz prowadzono różnorakie dyskusje. Na spotkania te przychodzili niewidomi, ich przewodnicy oraz zapraszani goście²¹.

Przy Kole Polskiego Związku Niewidomych w Toruniu w latach 60. organizowane były także Kursy Czytelnicze dla Niewidomych. Wanda Szuman była organizatorką i kierowniczką tych kursów. Czytano na nich książki z różnych dziedzin, np. powieści historyczne. Poruszano także zagadnienia z zakresu rehabilitacji niewidomych, opieki socjalnej, lekarskiej i profilaktyki oraz sprawy organizacyjne, spółdzielcze, sprawy pedagogiczne i dydaktyczne, problemy prawne. W doborze lektur uwzględniano każdorazowo życzenia i upodobania słuchaczy kursu. Wanda Szuman chcąc zachęcić większe grono osób niewidomych do uczestnictwa w tych kursach zamieszczała w lokalnej prasie artykuły o nich. Jeden z takich artykułów zatytułowany „Kursy Czytelnicze dla niewidomych” ukazał się w „Gazecie Toruńskiej” w dniu 30 III 1962 r.²²

O pracy i zaangażowaniu Wandy Szuman w pracę z niewidomymi w toruńskim Kole Polskiego Związku Niewidomych najlepiej świadczy następujące podziękowanie członków tego koła wystosowane pod jej adresem 12 III 1963 r.: „Zebrani na świetlicowym wieczorze poświęconym Dniu Kobiet w pięknych słowach obecni podkreślali wielkie zasługi Patronki Koła Związku Niewidomych w Toruniu, Wandy Szuman. Jej niestrudzona praca, jej niespożyte siły oddawane niewidomym wznoszą ją do łez i każą ją kochać i czcić”. Po prześpiewaniu „100 lat” życzymy zacej i kochanej Pani zdrowia i spokojnych i radosnych dni i naprawdę tych 100 lat, by właśnie Ci nieszczęśliwi długo jeszcze mogli się cieszyć jej opieką²³.

Wanda Szuman, jak już zostało nadmienione, najbardziej była związana z oddziałami bydgoskim i toruńskim Polskiego Związku Niewidomych. Z własnej inicjatywy wygłaszała jednak referaty o niewidomych także w oddziałach Związku w innych miastach Polski w tym m.in. w PZN Zarząd Okręgu w Szczecinie, w PZN Zarząd Okręgu w Poznaniu czy w oddziałach PZN w Gdańsku, Krakowie i Wrocławiu²⁴.

²¹ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2322/III, Opracowania i notatki Wandy Szuman o niewidomych, Praca i oświata niewidomych w Toruniu, k. 53–54.

²² BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2332/III, Kurs Czytelniczy dla Niewidomych w Toruniu, W. Szuman, Kursy Czytelnicze dla niewidomych, k. 52; Plan ramowy kursu czytelniczego na rok szkolny 1962–1963, k. 24, 33 i 39.

²³ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, List Koła Związku Niewidomych w Toruniu do W. Szuman z dnia 12 III 1963 r., k. 92; patrz także: A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 87–88.

²⁴ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, List Zarządu Okręgu w Szczecinie PZN do W. Szuman z dnia 19 IX 1963 r., k. 93; List Zarządu Okręgu w Poznaniu PZN z 15 VIII 1962 r., k. 90; List W. Szuman do Zarządu PZN w Gdańsku, k. 63.

Należy także zauważyć, iż nie zawsze współpraca Wandy Szuman z Polskim Związkiem Niewidomych układała się pomyślnie. Przez osiem lat, bez skutku, zabiegała ona w Związku o uruchomienie produkcji liniaturek dla niewidomych. Apelowwała także w roku 1966 o wspomoczenie akcji dostarczania osobom niewidomym liniaturek do Ministerstwa Oświaty²⁵.

Zainteresowania Wandy Szuman problematyką ludzi niewidomych oraz ilość inicjatyw i pomysłów wysuwanych przez nią były tak szerokie, iż trudno było niejednokrotnie Polskiemu Związkowi Niewidomych podjąć z nią właściwą współpracę na tym polu. Najlepiej świadczą o tym zachowane fragmenty korespondencji z przedstawicielem Polskiego Związku Niewidomych, Stanisławem Żemisem. W 1965 r. przysłał on do Wandy Szuman kilka listów z przeprosinami za brak większego wsparcia jej starań przez Związek:

Przyznam, że przykro mi było patrzeć, jak Pani z najlepszymi intencjami i dobrymi pomysłami szła do różnych ludzi i instytucji i niemal wszędzie trafiała na pustkę. Musi to bardzo zniechęcać. Być może nareszcie skończy się ta beznadziejność. W ostatnich swoich uchwałach Zarząd Związku Niewidomych postanowił powołać Radę Tyflogiczną, i podjąć w Polsce próby zorganizowania badań naukowych nad sprawami niewidomych. [...] Pisząc ten list pragnę z ramienia naszego Związku Niewidomych usprawiedliwić się wobec Pani. Od dłuższego już czasu zajmuje się Pani bardzo ofiarnie sprawami niewidomych. Opracowuje Pani różne zagadnienia i wysuwa wiele ciekawych koncepcji. Przyjeżdża Pani z nimi do Warszawy, do Związku. Niestety nie ma Pani z kim mówić o tych sprawach i niewątpliwie jest Pani przykro z powodu takich przyjęć. Muszą one sprawiać wrażenie, że nikt nie chce Pani wysłuchać i że cały Pani wysiłek trafia w próżnię. [...] Pragnę jednak wyjaśnić, że nie ma tu ani braku zainteresowania ani niechęci. Ot, po prostu nie są uruchomione prace Rady Tyflogicznej. Inną przyczyną naszej inercji jest kompletny brak funduszy na tą pracę. Proszę więc zrozumieć nas i nie mieć do nas żalu. Tu nie ma złej woli. Czy też: Jest Pani dla nas wprost nieocenionym człowiekiem. Ma Pani tyle inicjatywy, że wystarczyłoby jej na pracę dla całego instytutu. Przykro mi, że z naszej strony nie jesteśmy w stanie wykorzystać tego bogactwa. Jediną pociechą w tym jest to, że nie ogląda się Pani na nasz Związek, tylko sama działa na swoją rękę²⁶.

5. Współpraca z innymi instytucjami działającymi na rzecz osób niewidomych

Kolejną instytucją, z którą Wanda Szuman nawiązała współpracę na polu pomocy osobom niewidomym, było Polskie Towarzystwo Psychologiczne. Wanda Szuman była

²⁵ W. Szuman sama we własnym zakresie udostępniła liniaturki aż dwustu niewidomym; A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 88; BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2331/III, Polski Związek Niewidomych, List W. Szuman do Ministerstwa Oświaty z 7 X 1966 r., k. 73.

²⁶ A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 88–90.

członkiem tego towarzystwa i w latach 60. angażowała się szczególnie czynnie w prace jego toruńskiego oddziału. Toruński oddział na naukowych zebraniach organizował odczyty psychologiczne, w których ze swoimi referatami występowała wielokrotnie Wanda Szuman. 15 II 1958 r. wygłosiła referat „Rysunek plastyczny niewidomych”, 29 XI 1960 r. – „Życie i działalność Heleny Keller”, 10 V 1962 – „Zainteresowania i osiągnięcia niewidomych w dziedzinie techniki”, 26 I 1965 r. – „Z najnowszych badań nad osiągnięciami niewidomych”, 22 III 1966 r. – „Możliwości niewidomych w zakresie rysunku”. W roku 1968 została poproszona ponadto o wygłoszenie referatu na XX Zjeździe Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w ramach Sekcji Psychologii Defektologicznej. Podczas tego zjazdu, który odbył się w dniach 16–19 X 1968 r. w Krakowie, Wanda Szuman wygłosiła referat „Wkraczanie niewidomych w dziedzinę sztuk plastycznych”²⁷.

Wanda Szuman wygłosiła także szereg referatów o niewidomych w wielu innych towarzystwach i instytucjach naukowych. 17 IX 1958 r. na posiedzeniu naukowym w Polskim Towarzystwie Pediatrycznym wygłosiła referat zatytułowany „Poradnictwo dla rodziców dziecka niewidomego”, 24 I 1959 r. wygłosiła w Gdańsku w Polskim Towarzystwie Okulistycznym – oddział Gdańsk – Bydgoszcz referat pt. „Okulista, a zagadnienie wychowania dzieci niewidomych”, 23 X 1963 r. w Szczecinie w Polskim Towarzystwie Okulistycznym – oddział w Szczecinie na zebraniu naukowym wygłosiła referat „Lekarz a rehabilitacja ludzi tracących wzrok”. Referaty o podobnej treści wygłosiła także 5 III 1963 r. w Warszawskim Towarzystwie Okulistycznym – „Lekarz okulista a rehabilitacja osób niewidomych i zagrożonych ślepotą” oraz 14 II 1966 r. w Polskim Towarzystwie Lekarskim oddział w Poznaniu – „Lekarz a rehabilitacja niewidomych”²⁸.

W pracy na rzecz osób niewidomych niewątpliwie pomogła Wandzie Szuman biegła znajomość kilku języków obcych, w tym języka angielskiego, niemieckiego i francuskiego. Umożliwiło jej to nawiązanie kontaktów z naukowcami z zagranicy. Wśród osób i zagranicznych instytucji, z którymi współpracowała i utrzymywała korespondencję warto wymienić: American Foundation For Overseas Blind z Nowego Jorku, Boston’s Catholic Guild for the Blind, J. Jarvis z The Royal National Institute for the Blind z Londynu, Katherine Z. Kilar z International Institute of Boston, Heinz Appenzeller z ZÜRICHU, dr Geisler i dr Otto Meyer z Niemiec, Pierre Henri z Paryża, dr Jan Jesensky z Pragi, prof. Kowalenko i N. Siemiewskij z ZSRR,

²⁷ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2358/III, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Odczyty psychologiczne przedyskutowane na zebraniach naukowych oddziału toruńskiego Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w roku 1966, 1967 i 1968, k. 99–101; List Lidii Gempertowej do W. Szuman z 1 IV 1968 r., k. 82; Program XX Walnego Zgromadzenia i Zjazdu Naukowego P.T.P, k. 83.

²⁸ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2367/III, Korespondencja W. Szuman, Pismo Polskiego Towarzystwa Okulistycznego do W. Szuman z 7 I 1959 r., k. 78; List Warszawskiego Towarzystwa Okulistycznego do W. Szuman z 1963 r., k. 79; Pismo Polskiego Towarzystwa Okulistycznego do W. Szuman z 15 X 1963 r., k. 80; Zaproszenie na posiedzenie naukowe Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego, k. 82; sygn. 2368/III, Korespondencja W. Szuman, Zaproszenie Polskiego Towarzystwa Lekarskiego z 1966 r., k. 106.

St. Gallen z Schweizerischer Zentralverein für das Blindenwesen, prof. C. Strehl z Verein Der Blinden Geistesarbeiter Deutschland, a także Deutsche Blindenstudienanstalt, Deutsche Zentralbücherei für Blinde zu Leipzig, Związek Niewidomych Włoskich (Unione Italiana Dei Ciechi)²⁹.

6. Działalność publicystyczna Wandy Szuman dotycząca osób niewidomych

Wanda Szuman zajmując się problematyką osób niewidomych prowadziła także szereg badań naukowych. Ich wynikiem stały się liczne publikacje dotyczące właśnie problematyki osób ociemniałych. W roku 1956 z ramienia sekcji Defektologii Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej rozpoczęła badania nad rysunkiem dzieci niewidomych. Zwróciła się wtedy do Państwowego Instytutu Pedagogiki w Warszawie o pomoc w przeprowadzeniu prac w tym kierunku. Przydzielono jej bezpłatnie protokolantów, którzy notowali jej uwagi i fragmenty rozmów z dziećmi³⁰. Badania przeprowadziła w Zakładach w Owińskach i w Bydgoszczy, później także w Laskach, przebywając w tym celu w każdym zakładzie po parę dni z rzędu i podejmując codziennie w ciągu kilku godzin obserwacje protokołowane przez nauczycieli lub wychowawców. Prócz tego przeprowadziła szereg nieprotokołowanych obserwacji w wyżej wymienionych szkołach oraz w szkołach dla niewidomych w Warszawie i Krakowie³¹. Efektem tych badań stała się wydana w 1967 r., przez Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, książka *O dostępności rysunku dla dzieci niewidomych*.

Niewątpliwie jedną z najcenniejszych publikacji Wandy Szuman dotyczących dzieci niewidomych była wydana w 1961 r. książka zatytułowana *Wychowanie niewidomego dziecka*. Książka ta, skierowana głównie do rodziców, opiekunów i wychowawców dzieci niewidomych, wniosła duży wkład w rozwój polskiej tyflopedagogiki. O znaczeniu tej publikacji w ówczesnej Polsce dobitnie świadczą słowa Jana Silhana, zawarte w liście skierowanym do Wandy Szuman z 2 XI 1961 r. W liście tym przeczytamy: „wypełnia ona poważną lukę w naszej specjalnej literaturze poświęconej pedagogizacji rodziców, za co drogiej Pani należy się gorąca wdzięczność wszystkich, komu sprawa niewidomych leży na sercu”³².

²⁹ BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2363/III, Korespondencja zagraniczna Wandy Szuman, k. 1–98; sygn. 2365/III, Korespondencja zagraniczna wpływająca Wandy Szuman, k. 1–110.

³⁰ A. Wałęga, *Życie i działalność Wandy Szuman...*, s. 82; CKU, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. II/45, Materiały różne.

³¹ W. Szuman, *O dostępności rysunku dla dzieci niewidomych*, Warszawa 1967, s. 16.

³² BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2367/III, Korespondencja W. Szuman, List J. Silhana do W. Szuman z 2 XI 1961 r., k. 130.

Wanda Szuman była także autorką licznych referatów i artykułów poruszających problematykę osób niewidomych. Wśród nich warto wymienić następujące pozycje:

- „By nie było za późno dla dziecka niewidomego”;
- „Ratować małe dzieci niewidome”;
- „Znajomość kształtów i form zastosowana w rehabilitacji socjalnej niewidomych”;
- „Rola lekarza okulisty w podtrzymywaniu ludzi tracących wzrok”;
- „Wkład matek w rehabilitację swego dziecka kaleki”;
- „Czego nie wiemy o niewidomych?”;
- „Nielitościwi rodzice niewidomych dzieci”;
- „Nieporozumienie w sprawie litości dla niewidomych”;
- „Niewypały oślepiają dzieci”;
- „O przymus szkolny dla dzieci niewidomych”;
- „Praca i oświata niewidomych w Toruniu”;
- „Sprawa dzieci niewidomych o dodatkowym kalectwie”;
- „Nauczycielstwo a sprawa dzieci niewidomych”;
- „Wychowanie dzieci niewidomych”;
- „Ociemniałi mogą się posługiwać pismem widzących?”³³.

Zakończenie

Podsumowując działalność Wandy Szuman na rzecz osób niewidomych warto dokonać zestawienia głównych kierunków jej działalności. Wśród inicjatyw, które winny być jak najbardziej kojarzone z jej osobą należy wymienić:

- propagandę poradnictwa wśród rodziców dzieci niewidomych;
- zabieganie o wprowadzenie ewidencji i przymusu szkolnego dla dzieci niewidomych;
- zabieganie o tworzenie placówek i instytucji działających na rzecz osób niewidomych;
- szkolenie kadr w zakresie pracy z dziećmi niewidomymi;
- niwelowanie barier psychologicznych i społecznych między niewidomymi a pełnosprawnymi członkami społeczeństwa.

Przykłady powyższe pozwalają Klemensowi sprecyzować, jak powinien wyglądać.

Można zauważyć, iż część z tych zamierzeń jest obecnie realizowana przez liczne instytucje i stowarzyszenia działające na rzecz osób niewidomych. Wanda Szuman zawsze podkreślała i starała się udowodnić swoją pracą, iż ludzie niewidomi są tak samo wartościowymi ludźmi jak pełnosprawni członkowie społeczeństwa, i tak właśnie należy ich traktować, uprzystępniając im wszystkie możliwe sfery aktywności. Swoją pracą i działalnością niewątpliwie przyczyniła się do tego w szerokim zakresie.

³³ Wymienione referaty zachowały się w zbiorach rękopiśmiennych Wandy Szuman przechowywanych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; BG UMK – Dział Rękopisów, Spuścizna Rękopiśmienna Wandy Szuman, sygn. 2322/III, Opracowania i notatki Wandy Szuman o niewidomych; sygn. 2323/III, Notatki Wandy Szuman dotyczące niewidomych.

Wanda Szuman's activity in support of the blinds – selected issues (Summary)

The article presents the activity of Wanda Szuman in support of the blinds. The author begins from showing her reason for being interested in this pursuit. Next, she presents Wanda Szuman's work experience in many different institutions for the blinds, like The Blind Children Parent's Counsel in Bydgoszcz, Polish Blinds Association and Polish Psychology Society. What is more, the author presents Wanda Szuman's work in 1962, so in the year which was announced to be The International Year of Coping With The Blindness by World Health Federation. The article also contains information on Wanda Szuman's publications about the blinds issue.